

УДК 930.2:[324:323.1:342.511.1](477.83/.86:438)"163"(09)
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2025.58.13703>

КОНФЛІКТ ПІД ЧАС ВИБОРІВ ТРИБУНАЛЬСЬКОГО ДЕПУТАТА ХОЛМСЬКОЇ ЗЕМЛІ В 1631 РОЦІ: ФОРМАЛЬНІ, СУСПІЛЬНІ Й ПЕРСОНАЛЬНІ ЧИННИКИ

Олексій ВІННИЧЕНКО

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра давньої історії України та спеціальних галузей історичної науки
вул. Університетська 1, м. Львів, 79000, Україна
e-mail: o.vinnychenko@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6330-6918>

Суперечки під час елекції на депутатському сеймику Холмської землі 15 вересня 1631 р. демонструють певну модель того, як міг початися й розвиватися конфлікт у контексті ранньомодерних сеймикових виборів. Більшість учасників зібрання віддали своїх голоси за двох кандидатів – красноставського підстаросту Адама Рудницького (60 голосів) і холмського підкоморія Яна Скашевського (30 голосів). Між їхніми виборцями не було гострого протистояння, яке могло обумовити поділ / розкол серед учасників зібрання та протистояння між двома шляхетськими угрупованнями. Натомість саме Я. Скашевський не визнав свою очевидну всім поразку і використав свій багаторічний публічний досвід, високе становище у місцевій урядницькій ієрархії та свій авторитет серед присутніх шляхтичів для того, щоб спричинити напруженість поміж учасників сеймика. Він сперечався зі своїм конкурентом А. Рудницьким, з деякими його прибічниками та маршалком, який керував роботою сеймика. У дискусіях з ними Я. Скашевський апелював до свободи виборів, результат яких не міг бути визначений наперед, закидав приватні інтереси декому з учасників, піддавав сумніву правомірність голосів окремих виборців, вимагав документальної фіксації “порушень” та вдавався до особистих образ. У такий спосіб завдяки своїй напористості Я. Скашевський штучно створив на сеймику атмосферу незгоди, що в уявленнях тогочасної шляхти могло піддажувати легітимність виборів. Завдяки своїй багатій сеймиковій практиці підкоморій діяв правильно, але, водночас, непослідовно та переважно під впливом емоцій, вочевидь не маючи заздалегідь обміркованого конкретного плану на випадок поразки на виборах. Невдалою виявилась його спроба офіційно дискредитувати результати депутатських виборів після завершення сеймику: свою сумбурну та емоційно написану протестацію Я. Скашевський надто пізно подав до Холмського гродського уряду, чим не завадив А. Рудницькому увійти до складу Коронного трибуналу. Такий перебіг подій під час елекції трибунальського депутата в Холмі дозволяє твердити, що ранньомодерні конфлікти навколо виборів не завжди були результатом чиїхось цілеспрямованих і спланованих дій. Їх могли спричиняти нераціональні, спонтанні й нерозважні вчинки окремих осіб, які емоційно керувались власними амбіціями, особистими образами та завищеними очікуваннями.

Ключові слова: сеймик, шляхта, вибори, конфлікт, Холмська земля, українські воєводства, Річ Посполита, ранньомодерна історія.

Виборчі практики були невід’ємним елементом публічного життя в ранньомодерній Речі Посполитій, де кожен шляхтич-землевласник мав право брати участь в обранні посадовців різних щаблів (і навіть монарха). Свої елекційні прерогативи шляхта реалізувала в першу чергу на локальних сеймиках, де обирала послів на загальнодержавний сейм чи до короля, судових урядовців, збирачів податків, керівників територіальних військових підрозділів тощо. Регулярний характер мали вибори суддів-депутатів до складу Коронного трибуналу (вищого апеляційного суду), задля яких щороку у вересні спеціально проводились депутатські сеймики¹. Заангажованість багатьох шляхтичів у різноманітні судові процеси частенько обумовлювало гостру конкуренцію за цю суддівську посаду, однак в джерелах інформація про перебіг таких конфліктів під час депутатських елекцій, про їх формальні, особисті чи соціальні причини трапляється нечасто, тож кожен такий казус заслуговує на прискіпливу увагу.

Ключовим учасником конфлікту під час депутатського сеймика 15 вересня 1631 року в Холмі і, водночас, головним інформатором про перебіг цього зібрання став холмський підкоморій Ян Скашевський. У своїй протестації, яку він подав 20 вересня до Холмського гродського уряду², підкоморій детально, хоч і не надто розлого, розповів про обрання депутата від Холмської землі до Коронного трибуналу. Під час елекції Я. Скашевський поступився красноставському підстарості

¹ Про функціонування в українських воєводствах Речі Посполитої сеймикової системи загалом і депутатських сеймиків зокрема див.: *“Прикладом своїх предків...”*. Історія парламентаризму на українських землях в 1386–1648 рр.: Польське королівство та Річ Посполита, за редакцією Віталія Михайловського. (Київ: Темпора, 2018), 101–179.

² Archiwum Państwowe w Lublinie (далі – APL), zesp. Castrensia Chelmensia (далі – CChelm.), Inscriptiones (далі – Inscr.), księga 22 (1630–1632), s. 1104–1106. Повний текст протестації з перекладом та аналізом перипетій тогорічної депутатської елекції в Холмі див.: Олексій Вінниченко, “Депутатський сеймик Холмської землі 1631 року: з історії виборчих практик в українських воєводствах ранньомодерної Речі Посполитої”, *Український історичний огляд* 4 (Львів, 2025) [в друкі].

Адаму Рудницькому, який здобув 60 голосів (рівно удвічі більше, аніж підкоморій), проте не захотів визнавати такий результат виборів. Відтак у своїй протестації Я. Скашевський розповів про певні – на його думку – виборчі порушення і суперечки з цього приводу зі своїм конкурентом та іншими учасниками зібрання, в такий спосіб демонструючи брак одностайності серед виборців. Власне конечність загальної згоди на сеймику³ і стала передумовою протестації підкоморія, яка формально була спрямована проти сеймикового маршалка, але за змістом радше нагадувала реляцію (зрештою не дуже зв'язану) про перебіг зібрання. Проте певну сумбурність і нечіткість розповіді у ній не слід трактувати як результат поспіху й особистої образи кандидата, який програв вибори. Я. Скашевський з'явився до Холмського гроду аж на п'ятий день після сеймика, коли елекційні пристрасті мали охолонути, причому не обмежився усною заявою, а приніс написану протестацію – це вказує радше на обміркований план, а не емоційний вчинок з його боку.

Чому пан підкоморій зажадав атестацію? Згідно зі скаргою Я. Скашевського, ще під час проведення депутатського сеймика він зажадав від сеймикового маршалка, холмського підчашого Каспра Ключовського “маршалківську атестацію” про те, як відбувалась елекція. Маршалок нібито публічно запевнив підкоморія, що так і зробить, але коли Я. Скашевський не дочекався обіцяної атестації та написав маршалкові, той відписав, що дасть якусь інакшу атестацію. Далі у протестації підкоморій перелічив ті факти щодо перебігу депутатського сеймика, які очікував побачити в маршалківському свідоцтві, а насамкінець зазначив, що “такої атестації, як слушної й правдивої” від маршалка так і не отримав, тому і заперестував проти нього.

Прикметно, що Я. Скашевський не став оскаржувати дії К. Ключовського під час зібрання, а лише протестував щодо невиконання ним своєї обіцянки, що ніяк не підважувало легітимність самого сеймика. Очевидно підкоморій справді розраховував, що йому вдасться анулювати результат голосування за А. Рудницького (оскільки той, нібито, набрав багато голосів завдяки тому, що підстарості ще рік тому обіцяли на наступний раз обрати його депутатом) і тоді самому зайняти місце в Трибуналі – як такому, що отримав найбільше голосів з-поміж решти претендентів. Тобто Я. Скашевський не прагнув за будь-яку ціну не допустити А. Рудницького до трибунальських функцій, не намагався зірвати сеймик чи дискредитувати його результати, а лише пробував “переробити” їх на свою користь.

Підкоморій просив про атестацію К. Ключовського, а той, якщо вірити словам Я. Скашевського, хоч і не поспішав її видавати, проте не дивувався і не суперечив такій вимозі. Виглядало на те, що і для підкоморія, який мав багаторічний сеймиковий досвід, і для підчашого цілком звичною була сеймикова практика, коли маршалок на вимогу когось з учасників (за звичай – з числа впливових місцевих урядників і політиків) виставляв атестації чи якісь письмові свідоцтва. Проте актів, виданих персонально маршалками сеймикових зібрань Холмської землі до середини XVII ст., відомо лише кілька (і вже в 1630–1640-х рр.)⁴, тож говорити про усталену традицію не доводиться.

Показово, що підкоморій вимагав атестацію від маршалка ще в сеймиковому колі, поки тривав з'їзд, однак не став сперечатися, коли К. Ключовський відтермінував її видачу на пізніший час, вже після завершення зібрання. Фраза у протестації про те, що маршалок мав атестацію “відіслати до мене”, явно вказує, що це мало статися тоді, коли учасники зібрання (серед них і підкоморій, і підчаший) роз'їдуться з місця проведення сеймика у місце постійного чи тимчасового (у зв'язку з участю в з'їзді) проживання – якби Я. Скашевський очікував на атестацію в місці проведення зібрання, то писав би “передати”, а не “відіслати”.

У цьому немає нічого дивного: Я. Скашевський, який сам неодноразово ставав сеймиковим маршалком⁵, добре розумів, що під час з'їзду, коли головуєчий мусив керувати його роботою, в

³ На Холмську землю поширювалась дія сеймової конституції 1611 р. про обрання трибунальських депутатів більшістю голосів (*Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem xx. pijaarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydane*, t. III (Petersburg, 1859), 10 [конституція “Sposob obierania Deputata u Posłow Ziemiskich Woiewodztwa Sieradzkiego u Ziemi Wieluńskiey”]), але учасники холмського депутатського сеймика 1623 р. найперше зазначили, що свого представника до Коронного трибуналу “ми згідно й добровільно обрали та впросили” (*Akta sejmikowe ziemi chełmskiej 1572–1668*, opracowanie Wiesław Bondyra, Henryk Gmiterek, Jerzy Ternes [далі – *ASZCh*]. (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2013), 141).

⁴ Виставлені 13 вересня 1632 р., 15 вересня 1642 р., 2 січня 1643 р., 12 вересня 1644 р. (*ASZCh*, 167–168, 236–237, 245, 248–249).

⁵ Я. Скашевський головував на сеймиках 25 серпня 1616 р., 11 вересня 1617 р., 20–21 жовтня 1620 р., 11 січня 1627 р., 11 і 18 грудня 1629 р., а також брав участь у багатьох інших з'їздах шляхти Холмської землі (*ASZCh*, 96, 109, 110, 124–126, 128–130, 132, 135, 137, 141, 142, 151–153, 155, 159, 160, 167, 171; Jerzy Ternes, *Sejmik chełmski za Wazów (1587–1668)*. (Lublin: Lubelskie Towarzystwo Naukowe, 2004), 35, 38, 161–163, 176).

нього не було можливості й часу для укладення сеймикових документів (хіба що для підготовки їх чернеток-проектів). А з іншого боку, прохання про атестацію давало підкоморію претекст для непублічного і постсеймикового спілкування з маршалком, відтак можна було сподіватися, що поза публічністю сеймикового кола вдасться переконати К. Ключовського видати документ такого змісту, який би інакше представляв перебіг і рішення сеймику. Видається, що на це і розраховував Я. Скашевський, звертаючись до сеймикового маршалка. Коли той – цілком очікувано – відмовився виставляти таку атестацію, яку жадав підкоморій, останній отримав законний привід протестувати проти К. Ключовського як голови зібрання.

Маршалок. Каспер з Ключова Ключовський був єдиним представником роду Ключовських, згаданим у холмських сеймикових актах. Його публічна діяльність припала здебільшого на період після 1631 р. Вперше К. Ключовський згаданий в інструкції сеймика 5 червня 1628 р. як один з послів Холмської землі на тогорічний сейм⁶, згодом його – вже як холмського підчашого (посідав цей уряд від 6 листопада 1628 р. і до смерті в 1644 р.⁷) – обирали послом на передсеймових сеймиках 14 грудня 1634 р., 25 серпня 1639 р., 9 липня 1641 р. і 7 січня 1642 р. та маршалком передсеймового сеймика 9 грудня 1636 р.⁸. Публічна активність К. Ключовського не обмежувалась локальними межами “свої” Холмської землі: наступного, 1632 року він взяв участь у виборах нового короля¹⁰.

Проте в очах Я. Скашевського, який діяв на холмських сеймиках щонайменше від 1605 р., за цей час неодноразово ставав сеймиковим маршалком, сеймовим послом, трибунальським депутатом (і не тільки) та майже двадцять років (від 1612 р.) посідав один з найзначніших земських урядів у Холмській землі, К. Ключовський виглядав людиною новою й малодосвідченою в публічно-політичних практиках, ще й без холмського коріння (сам Я. Скашевський також не належав до стародавньої холмської шляхти, однак прожив тут понад два десятиліття). Тож спрямовуючи свою протестацію проти підчашого, підкоморій міг керуватися не лише невдоволенням нелегітимними діями маршалка під час з’їзду, але й власним віковим і суб’єктивним сприйняттям політиків молодшої генерації у Холмській землі, на одного з представників якої Я. Скашевський міг емоційно покласти провину за невдалий (для себе) результат елекції трибунальського депутата.

Насправді претензії підкоморія не слід вважати абсолютно безпідставними, адже дійсно у роботі сеймикового зібрання багато чого залежало від його очільника. Маршалків на тодішніх шляхетських з’їздах обирали з-поміж учасників для належної організації їх (з’їздів) проведення, тож авторитет і впливовість маршалка серед місцевої шляхти, його організаційні здібності та керівні навички могли мати вирішальне значення у спокійному перебігу та успішному завершенні сеймика. Поза керівними функціями маршалки в першій половині XVII ст. перебрали на себе підготовку, затвердження та видачу документів, в яких фіксували рішення сеймиків¹¹, відтак у випадку депутатського сеймика легітимація обраного депутата в значній мірі залежала від власне позиції сеймикового маршалка.

З цими сеймиковими практиками підкоморій був добре обізнаний завдяки тому, що вже чотири рази ставав переможцем депутатських елекцій та сам виконував обов’язки сеймикового маршалка¹². Зрештою з обранням Я. Скашевського пов’язаний прецедент, коли маршалок холмського депутатського сеймика вперше (наскільки, звісно, дозволяють судити збережені акти) в історії з’їздів Холмської землі видав спеціальну атестацію від імені зібрання про результати виборів трибунальського депутата. Це сталося 11 вересня 1623 р., коли склалась ситуація, подібна до тієї, що згодом мала місце на сеймику 1631 р., тільки тоді фаворитом елекції став власне холмський підкоморій. За свідченням маршалка Адама Ганського, Я. Скашевський набрав більшість голосів (76 проти 55 голосів, відданих за чотирьох його конкурентів), однак такий результат виборів не

⁶ *ASZCh*, 153.

⁷ *Urzednicy wojewodztwa belskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy*, opracowali Henryk Gmiterek i Ryszard Szczygiel. (Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1992), 168, 236.

⁸ *ASZCh*, 173, 186, 188, 194, 195, 207, 221, 229.

⁹ Згідно з поборовим реєстром Холмського повіту 1630 р. К. Ключовському тут належало Бжезно (APL, CChelm., Inscr., ks. 22, s. 158).

¹⁰ *Elektorowie królów Władysława IV, Michała Korybuta, Stanisława Leszczyńskiego i spis stronników Augusta III*, zestawili w porządek abecadłowy Jerzy hr. Dunin-Borkowski i dr. Mieczysław Dunin-Wąsowicz [*Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie*, t. I, rok 1908/9]. (Lwów, 1910), 92.

¹¹ Олексій Вінниченко, “Інститут сеймикового маршалка в Руському і Белзькому воєводствах останньої чверті XVI – першої половини XVII ст.”, *Вісник Львівського університету. Серія історична* 34. (Львів, 1999), 112–113.

¹² *Ternes, Sejmik chełmski*, 35. Будучи маршалком депутатського сеймика 11 вересня 1617 р., Я. Скашевський виставив і завірив своїм підписом сеймикову ухвалу в справі податків (*ASZCh*, 126).

влаштовував частину шляхтичів. Відтак п'ятеро з них подали до Холмського гроду протестацію, в якій обґрунтовували нелегітимність обрання підкоморія та визнали за обраного депутата того претендента, який був другим за кількістю голосів. Вочевидь прихильників Я. Скашевського дійсно було більше, оскільки чимала група шляхтичів (14 осіб, серед яких був і А. Рудницький) подали зустрічну протестацію (репротестацію), в якій підтверджували законність обрання депутатом підкоморія. А тодішній маршалок вдався до кроку, який дотепер не практикувався головами холмських сеймиків: підготував сеймикову атестацію, зробивши це, треба гадати, на вимогу чи прохання Я. Скашевського¹³. Вочевидь це сеймикове свідоцтво, підписане та скріплене печаткою маршалка, мало нівелювати дію протестації та забезпечити холмському підкоморію місце серед суддів-депутатів Коронного трибуналу на сесії 1623/1624 р., що й сталося.

Чи міг Я. Скашевський на своє прохання очікувати на іншу відповідь К. Ключовського? Навряд чи останній, навіть якщо б він був прибічником підкоморія (а доказів цього немає), наважився виступити проти рішення більшості учасників зібрання: такі дії зашкодили б його подальшій сеймиковій “кар’єрі”. Під час сеймика маршалок ще міг якось сприяти виборам того чи того кандидата, але після завершення з’їзду його (маршалка) функції зводились до документального оформлення сеймикових ухвал. Щось з них спеціально “призабути” не було сенсу за наявності понад ста свідків з числа присутніх, а на випадкову забудькуватість маршалка підкоморій також сподіватися не міг: видається, що холмський підчаший був людиною пунктуальною¹⁴.

Облятація протестації. Депутатський сеймик традиційно проводився у понеділок, натомість Я. Скашевський зі своєю протестацією з’явився до Холмського гроду щойно в суботу – дещо пізно для того, щоб оскаржувати перебіг виборів. Звісно можна припускати, що підкоморій насправді очікував на обіцяну маршалком атестацію, відповідно чотири дні витратив на постсеймикову комунікацію з К. Ключовським¹⁵. Однак не виключено, що Я. Скашевський мав підстави сумніватися, чи в Холмському гроді приймуть його заяву, і тому приніс її вже у готовому (писаному) вигляді. Адже його головний конкурент на тогорічних депутатських виборах А. Рудницький раніше (до 1618 р.) впродовж десяти років був холмським гродським урядником¹⁶ і підлеглим тодішнього старости Миколая Даниловича, отже належав до числа його клієнтів і міг зберегти зв’язки у місцевій канцелярії. Тим більше, що в 1631 р. Холмське староство перебувало під управлінням Яна Миколая¹⁷, сина попереднього старости. Щоправда сам Я. М. Данилович не відзначався надмірною активністю в роботі холмських сеймикових зібрань, хоча як місцевий королівський намісник і мусив сприяти їх проведенню (у першу чергу тих, що були пов’язані з сеймами). Дійсно, холмський староста брав участь у передсеймових сеймиках у Холмі 9 січня 1624 р. і 16 грудня 1625 р., коли його обирали послом на сейми, та маршалкував на сеймику 15 вересня 1628 р., який фактично виконав функції післясеймового сеймика¹⁸. Натомість немає відомостей про обрання Я. М. Даниловича трибунальським депутатом чи його присутність на депутатських сеймиках, відтак можна припускати, що 15 вересня 1631 р. і в наступні дні в Холмі він не перебував.

Відсутність старости формально підтверджує й нотатка, вміщена в дужках на початку канцелярського протоколу, що в холмській гродській книзі передує тексту протестації Я. Скашевського: “в якому [уряді] тоді уроджений Северин Реговський, підстароста тутешнього місця, головував”. Однак подібних уточнень у попередніх і наступних записах (у тому числі й того ж дня) немає, тож цю нотатку не варто сприймати як випадковість чи формальність. Чи Я. М. Данилович та / або його канцеляристи не хотіли діяти проти А. Рудницького та виступати проти шляхетської більшості, яка проголосувала за нього, чи були якісь інші причини, але ймовірно в місцевій гродській канцелярії не бажали підтримувати ініціативу Я. Скашевського. Тоді нотатку в канцелярському

¹³ *ASZCh*, 141–143; Ternes, *Sejmik chełmski*, 67.

¹⁴ Такий висновок можна зробити зі змісту тестаменту, який К. Ключовський надиктував 30 червня 1644 р., в якому, поміж іншим, докладно розписав не лише вказівки щодо підданих, але й про право вирубу для своєї дружини чи заборгованість йому коронного підскарбія та перипетії розрахунків з ним (*APL*, *CChelm.*, *RMO*, ks. 65, s. 812–816).

¹⁵ Як описував підкоморій, К. Ключовський, “будучи на той час маршалком нашого кола, запевнивши мене публічно в нашому колі за моїм жаданням і вимогою, що мені мав дати свою маршалківську атестацію і відразу надіслати до мене так, як то властиво відбувалося, а коли, не можучи того дочекатися, написав до його милості про це, відписав мені його милість, що не дам такої атестації, але інакшу” (*APL*, *CChelm.*, *Inscr.*, ks. 22, s. 1105).

¹⁶ А. Рудницький був холмським гродським писарем у 1608–1612 pp. і підстаростою в 1612–1618 pp. (*Urządnicy województwa bełskiego*, 259).

¹⁷ Холмський староста в 1617–1632 pp. (*Urządnicy województwa bełskiego*, 192 [nr 1433]).

¹⁸ *ASZCh*, 143, 146, 155–156.

протоколі можна потрактувати так, що підстароста С. Реговський взяв відповідальність на себе та прийняв протестацію в підкоморія. У такому випадку він міг діяти, виходячи зі своїх урядницьких обов'язків, або належав до числа прибічників Я. Скашевського. Щоправда, про сеймикову діяльність С. Реговського відомо небагато: 14 вересня 1620 р. його обрали депутатом до Коронного трибуналу¹⁹, 13 лютого 1622 р. він виконував обов'язки королівського представника на холмському сеймику (на цьому зібранні був присутній і А. Рудницький), а на депутатському сеймику 11 вересня 1623 р. підтримав обрання депутатом Я. Скашевського (спільно з А. Рудницьким та іншими шляхтичами)²⁰.

Як швидко “недруги” Я. Скашевського довідались про його протестацію? Підкоморій з'явився до Холмського гроду на п'ятий день після сеймика, коли більшість учасників зібрання давно покинули Холм і напевно ніхто не очікував чийось протестів. Можливо на це й розраховував протестант, хоча традиція вимагала подання будь-яких заяв чи скарг безпосередньо після тої події, якої вони стосувались²¹ (щоправда, формально протестація Я. Скашевського була скерована проти дій чи-то бездіяльності маршалка, на відповідь якого підкоморій нібито довго й марно чекав). Втім візит протестанта до гроду не був таємницею, його вчинок носив цілком публічний характер. Про протестацію могли чути шляхтичі, які відвідували того дня Холмський грод (відомо, що тієї ж суботи 20 вересня сюди приходив з протестацією Станіслав Мшальський, власник частки в селі Лелеків²²), та й А. Рудницький, який тривалий час був тут писарем і підстаростою, міг мати колег чи конфідентів серед місцевих канцеляристів. Зрештою, красноставський підстароста міг усі ці дні залишатися у Холмі: принаймні вже в наступну п'ятницю (26 вересня) він особисто з'явився до гроду, де обмінявся записами з Софією (донькою Фелікса Хоїнського та дружиною Кшиштофа Плонського), першим шлюбом заміжньою за Абелем Рудницьким²³.

Люди, не належні до елекції. Одним з ключових закидів Я. Скашевського на адресу сеймикового маршалка стало врахування ним на користь А. Рудницького голосів тих присутніх на з'їзді, які нібито не мали права брати участь у виборах. Щоправда, підкоморій у своїй протестації чомусь не став прямо висувати це обвинувачення, а лише висловив сумніви “чи всі люди належали до елекції, бо тільки з двох сіл, з Рудника і Машова, титулування собі визнавали”. Під “титулами” протестант вочевидь мав на увазі топонімічне іменування від назв цих сіл, характерне для тодішньої шляхти: “Рудницькі” та “Машковські” (тих шляхтичів, для кого ці села були чи стали родовими гніздами) або, так як вказано в протестації, “з Рудника і Машова” (тих шляхтичів, для кого ці села були їх головним землеволодінням). А сумніви в підкоморія – справжні чи удавані – викликала чимала кількість шляхтичів, які прибули з цих двох сіл і віддали свої голоси за його конкурента: треба гадати він вважав (і намагався переконати в цьому інших), що прибулі особи або не були шляхтичами, або не були осілими.

Насправді для сумнівів Я. Скашевського не мало б бути обґрунтованих підстав: у Холмській землі чимало сіл перебували у співвласності кількох чи багатьох шляхтичів (і підкоморій, котрий майже двадцять років займався вирішенням поземельних конфліктів, мав би добре про це знати). Так було й у випадку Рудника й Машова: вже у попередньому столітті обидва села були поділені між багатьма землеволодільцями, більшість яких платили податок лише з власної ріллі. Згідно з поборовим реєстром 1564 р. у Руднику – окрім Рудницьких – мали частки шляхтичі, які носили прізвища (або прізвиська чи придомки) Вежбіцький, Слугоцький, Шидло, Карватка, Очко, Романовський, у Машові (окрім Машовських / Масовських) – Пясецький, Печко, Троян, Кавецький²⁴. З огляду на брак поборових реєстрів Красноставського повіту за першу половину XVII ст. (через знищення красноставських гродських книг) складно встановити, скільки було землевласників у цих селах станом на 1631 р.²⁵ Відомості збереглися для пізнішого часу: згідно з реєстром збору поголовного податку в 1662 р. у

¹⁹ *Deputaci Trybunału Koronnego 1578–1794. Spis, cz. I: 1578–1620*, opracował Henryk Gmiterek. (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2017), 287.

²⁰ *ASZCh*, 140, 142.

²¹ У тих небагатьох відомих (до 1631 р.) випадках, коли учасники холмських сеймиків протестували щодо їх перебігу, ці протестації (і навіть зустрічні репротестації) подавали до Холмського гроду виключно в день, коли відбувалось зібрання (*ASZCh*, 38, 74, 141, 142).

²² APL, CChelm., Inscr., ks. 22, s. 1106.

²³ *Ibid.*, s. 1110–1112.

²⁴ *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. VII, cz. I: *Ziemie ruskie. Ruś Czerwona*, opisana przez Aleksandra Jabłonowskiego [Źródła dziejowe, t. XVIII, cz. I]. (Warszawa, 1902), 197.

²⁵ Тут слід відзначити, що у Холмській землі існувало й інше село Машов, розташоване у Холмському повіті. Воно, згідно з поборовим реєстром 1630 р., перебувало у власності князя Юрія Заславського (APL, CChelm., Inscr., ks. 147). Нині це село Машів у Любомльському районі Волинської області.

Красноставському повіті село Рудник складалося з однієї “королівської” і восьми “шляхетських” частин, де загалом проживало близько 25 шляхтичів і шляхтянок, а село Машов поділялось на 5 частин, де мешкало 9 шляхтичів і шляхтянок²⁶ (такий поділ між багатьма співвласниками був властивий для багатьох тамтешніх сіл). Загалом у стабільно численній присутності тут дрібної (малоземельної) шляхти сумніватися не доводиться, адже навіть у XIX ст. в Машові частина села носила назву *Maszów Szlachta*²⁷.

Якщо представники шляхетського роду Рудницьких та їхні сусіди й родичі численно прибули на депутатський сеймик та голосували за А. Рудницького²⁸, то це було очікувано, адже вони могли керуватися почуттям родовою клановості, сімейними пов’язаннями, локальною й маєтковою солідарністю, а, можливо, й матеріальним заохоченням від кандидата. Чому ж тоді підкоморій піддавав сумніву право шляхтичів з Рудника й Машова та розраховував, що його заява буде почута принаймні частиною учасників сеймика Холмської землі? Відповідь на це питання можна шукати в уявленнях шляхетського загалу щодо того, хто мав право участі в сеймиках і виборах.

Протест Я. Скашевського виявився не єдиним випадком, коли холмські сеймикові активісти нарікали на спроби долучитися до виборів особам, котрі не мали права участі в елекції. Маршалок депутатського сеймика 12 вересня 1644 р. Францішек Бондзинський у своїй реляції про перебіг зібрання стверджував, що під кінець голосування за кандидатів на депутатський уряд захотіли голосувати “різні шляхетські особи з Красноставського повіту”. Частина з них була неосілими, частина – неповнолітніми, ще одні – перебували під юрисдикцією Замоїської ординації, відтак (за висновком маршалка) “ніколи перед тим на жодних сеймиках не мали вільних, тим подібних голосів до призначення послів і депутатів”²⁹. У розповіді Ф. Бондзинського на особливу увагу заслуговує згадка саме про осіб, “котрі до юрисдикції замойської держави належать”: йшлося про приватновласницький Щебрешинський повіт, котрий творив майорат роду Замоїських.

З наріканнями Я. Скашевського і Ф. Бондзинського виразно корелюється пункт в інструкції передсеймового сеймика 16 грудня 1625 р., де категорично застерігалось: на сеймиках і депутатських елекціях разом зі шляхтою не можуть голосувати *мани*, оскільки вони мали окремі трибунальські суди перед своїми панами³⁰. Це був один з двох випадків, коли холмська шляхта у постановах, прийнятих під час своїх зібрань, згадувала манів. Інший раз вони були названі в ухвалі з’їзду під Холмом 25 травня 1651 р., коли холмська шляхта вирушала на посполите рушення і, для підтримання порядку на час своєї відсутності, поміж іншим, наказала усім солтисам, вибранцям і манам у королівських маєтках землі перебувати у бойовій готовності при Холмському і Красноставському замках³¹. Ці дві згадки наочно демонструють, що поняття “мани” тоді рівно застосовувалось щодо мешканців як приватних, так і державних маєтків.

Манами (інакше леманами, від старонімецького *Lehnsmann*) у колишніх руських землях Корони називали ленників і васалів, які отримували від володаря (монарха чи великого пана) землю, опіку і присуд в обмін на вірність, військову службу та / або виконання інших обов’язків і повинностей (щоправда, спадкового характеру)³². Система ленного землеволодіння в Галичині занепала впродовж XV–XVI ст., однак деінде траплялись і новіші королівські надання та подальші посідання маєтків “на ленному праві”, в тому числі й у Холмській землі³³. Проте здебільшого термін “мани” в наступні

²⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (далі – AGAD), Archiwum Skarbu Koronnego, oddział I (Rejestry podatkowe), sygn. 71, k. 126 v.–127.

²⁷ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. VI, wydany przez Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego. (Warszawa, 1885), 169–170.

²⁸ Згідно з відомостями Каспра Несецького, А. Рудницький був сином Шимона Рудницького і Аполлонії Грушецької, був одружений зі Стжижевською, з якою мав шестеро синів – Самуеля, Шимона, Анджея, Адама, Рафала і Павла та чотирьох доньок – Барбару Савіцьку, Катажину Клодницьку, Ізабеллу Морську і Ельжбету Щепановську (*Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza*, t. VIII. (Lipsk, 1841), 179).

²⁹ *ASZCh*, 249.

³⁰ *Ibid.*, 150.

³¹ *Ibid.*, 311.

³² Antoni Prochaska, *Lenna i maństwa na Rusi i na Podolu*. (Kraków, 1901), 7–27.

³³ За згодою сейму 1659 р. київський підкоморій і овруцький староста Юрій Немирич отримав на ленному праві села Лопенник Ляцький, Лопенник Руський і Добринів, розташовані у Красноставському повіті Холмської землі (*Volumina legum*, t. IV, 296 [конституція “Łopienniki”]). Відповідний привілей йому було видано 30 травня 1659 р. (AGAD, zesp. Metryka Koronna, Sigillata, sygn. 1, k. 255), а далі це ленне володіння переходило до інших власників та проіснувало до кінця XVIII ст. (Ignacy Baranowski, *Nadanie Jure feudi w nowożytnej Polsce [Themis Polska. Pismo nauce prawa poświęcone*. Serya 2, t. 2, poszyt 2]. (Warszawa, 1913), 7–8).

століття вочевидь мав аморфне значення і вживався доволі ситуативно, фактично зводився до сегрегаційного протиставлення дідичній шляхті (тобто шляхтичам, котрі володіли спадковими землеволодіннями на земському праві) тих дрібних землевласників, які користувалися незначними наділами (“манствами”) в державних (королівських) чи приватних (шляхетських) землях і були зобов’язані до виконання служби (не завжди військової) та якихось повинностей.

Саме у Холмській землі, в її Красноставському повіті помітним рудиментом ленної системи залишалась Щебрешинська волость, яка від кінця XIV ст. разом з ленниками, що тут проживали, перебувала у володінні Горайських. Після вигасання цього роду волость в XVI ст. опинилась спершу у володінні Гурків, згодом Замойських, які трактували місцевих землеволодільців як своїх васалів. Справа розглядалась у Коронному трибуналі та сеймовому суді, в результаті чого 21 травня 1596 р. з’явився королівський мандат, згідно з яким власники сіл у Щебрешинській волості на ленному праві були визнані справжньою шляхтою. У свою чергу тодішній власник волості коронний канцлер Ян Замойський у виставленому в Щебрешині 11 червня того ж року привілеї визнав щебрешинську шляхту за “добру шляхту”, але зобов’язав підпорядковуватися його судовій владі (суд мав відбуватися в Замостю) та в разі військової потреби ставати під його хоругву³⁴. Попри появу цих актів шляхтичі Холмської землі, вочевидь, і надалі не сприймали як рівних собі щебрешинських землевласників (напевно, через підпорядкування Замойським) та називали їх “манами”³⁵. Зрештою Замойські скликали залежну шляхту на сеймики / з’їзди у Щебрешині, що також відрізняло їх від загалу шляхтичів Холмської землі³⁶.

Суперечка з Яном Бондзинським. Як впливає з протестації Я. Скашевського, головним захисником обрання депутатом саме А. Рудницького у сеймиковому колі виступив один з присутніх урядників не з Холмської землі волинський мечник Ян Бондзинський³⁷. Він належав до шляхетського роду підляського походження, спершу служив князям Острозьким: волинському воєводі Олександру та його сину Янушу-Павлу (засвідчив заповіт останнього та з іншими слугами подав його до Люблінського гроду³⁸), пізніше став клієнтом Томаша Замойського³⁹. Хоча формально Я. Бондзинський належав до урядницької ієрархії сусіднього⁴⁰ Волинського воєводства, проте був осілим саме у Холмській землі⁴¹, брав участь у роботі місцевого сеймика (зокрема, виконував обов’язки маршалка післясеймового сеймика 5 квітня 1619 р. та взяв участь у холмському з’їзді 20–21 жовтня 1620 р., коли його обрали ротмістром повітового жовніра)⁴², а згодом на елекції короля наступного, 1632 року перебував серед репрезентантів Руського воєводства⁴³.

³⁴ Adryan Krzyżanowski, *Dawna Polska ze stanowiska jej udziału w dziejach postępującej ludzkości skreślona w jubileuszowym Mikołaja Kopernika roku 1843, Dopelnienia*. (Warszawa, 1843), 113–116. За свідченнями Северина Голембійовського з середини XIX ст., привілей з червня 1596 р. був писаний на пергаменті та в пошкодженному стані зберігався у Замойському архіві (Seweryn Gołębiowski, “Ślady prawa feudalnego w Polsce”, *Biblioteka Warszawska. Pismo poświęcone naukom, sztukom i przemysłowi*, t. IV (XLVIII). (Warszawa, 1852), 176).

³⁵ Видається, що тут доречно провести аналогію зі зверхнім ставленням у Короні до нобілів Северського князівства: їх, приміром, славнозвісний Валеріан Трепка не вважав за шляхту та називав “єпископськими манами”, покликаючись на декрет Коронного трибуналу (Walerian Nekanda Treпка, *Liber generationis plebeorum (“Liber chamorum”)*, wydali Włodzimierz Dworaczek, Julian Bartyś, Zbigniew Kuchowicz; pod redakcją Włodzimierza Dworaczka, cz. I: *Wstępy wydawców i tekst*. (Wrocław – Warszawa – Kraków, 1963), 386). Тамтешні малозаможні землевласники дійсно мали строкате соціальне походження і, що найбільш принижувало їх в очах коронної шляхти, рахувалися ленниками краківського єпископа як власника цього сілезького князівства (Helena Polaczówna, *Szlachta na Siewierzu Biskupim w latach 1442–1790*. (Lwów, 1913), 19–20, 23–24 etc.; Zdzisław Noga, “Szlachta siewierska w XVI wieku”, *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie*, zesz. 203: *Prace Historyczne XX*. (Kraków, 1999), 45–59).

³⁶ Maria Stankowa, *Dawny powiat szczebrzeski XIV–XVIII w.* (Warszawa, 1975), 43–49 etc.

³⁷ Я. Бондзинський посідав уряд волинського мечника в 1610–1634 pp. (*Urzednicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. Spisy*, opracował Marian Wolski. (Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 2007), 138, 155).

³⁸ Людмила Демченко, Ігор Тесленко, “Тестаменти князів Острозьких першої чверті XVII століття”, *Острозька давнина* 4. (Остріг, 2015), 174, 175.

³⁹ Ігор Тесленко, “Двір князя Януша-Павла Острозького”, *Крізь століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди його 80-річчя*. (Львів, 2012), 435.

⁴⁰ Така присутність урядників на теренах сусіднього воєводства не була чимось винятковим. Приміром, Якуб Лисаківський, холмський войський у 1602–1607 pp. (*Urzednicy województwa belskiego*, 199, 245) став трибунальським депутатом від Волинського воєводства в 1592, 1604 і 1610 pp. (*Deputaci Trybunału Koronnego*, cz. I, 115, 189, 225).

⁴¹ Згідно з поборовим реєстром Холмського повіту 1630 р. у власності Я. Бондзинського перебували села Дздзене, Веховіни, Веремовіце, Дипультиче, Клештов, Волков’яни (APL, CChelm., Inscr., ks. 22, s. 157, 159).

⁴² ASZCh, 127–129, 132, 133, 135, 136.

⁴³ *Elektorowie królów*, 4.

Прикметно, що Я. Бондзинський – попри посилений інтерес до трибунальської сесії в 1631/1632 рр. – не пробував сам стати її учасником в якості судді, хоча раніше його вже обирали депутатом від Холмської землі (на сесію 1624/1625 рр.)⁴⁴. Можливо, цього разу на перешкоді його депутатству стали судові конфлікти за його участі, які мали розглядатися на Трибуналі. Мечник навіть не намагався висунути свою кандидатуру, адже згідно з сеймовою конституцією 1611 р. “*O deputatach trybunalskich*” шляхтичу, який мав справи в Трибуналі, заборонялося виконувати депутатські функції і допускати своє обрання депутатом (якщо б до цього дійшло, то розгляд судової справи такого шляхтича відкладали на сесію наступного року)⁴⁵.

З протестації не зовсім зрозуміло (хоч для учасників зібрання, поза сумнівами, жодної неясності з цим не було), чому Я. Скашевський, відповідаючи на претензії Я. Бондзинського та відкидаючи їх, наголосив на відсутності люблінського каштеляна і пана Угровецького (“А я, підкоморій, на це відповідав, що тут немає його милості пана люблінського [каштеляна], ані його милості пана Угровецького, не треба тут пригадувати цю справу”). На перший погляд може видатися, що саме ці двоє на минулорічних виборах депутата від Холмської землі стали ініціаторами тієї контроверсійної “обіцянки” для А. Рудницького. Проте це припущення могло б мати підстави лише стосовно представника роду Угровецьких, які дійсно активно ангажувались у публічне життя Холмської землі⁴⁶. Натомість присутність на холмських сеймиках Збігнева Сененського, котрий у 1631 р. власне й посідав уряд люблінського каштеляна⁴⁷, за наявними джерелами взагалі не простежується: його не згадано у жодному сеймовому акті, хоч – як це звично трапляється з тогочасною сеймовою документацією – у випадку холмського сеймика вона не містить інформацію про всі без виключення зібрання. Натомість відомо про активну діяльність З. Сененського у цей час на сеймику сусіднього Люблінського воєводства, на теренах якого він мав земельну власність і від якого багаторазово послушав на сейм (доки в 1630 р. не отримав сенаторський уряд)⁴⁸. Поза тим про його заангажованість в роботу шляхетських з’їздів у Любліні однозначно промовляє той факт, що З. Сененський п’ять разів головував на сеймиках Люблінського воєводства⁴⁹ і тричі представляв Люблінське воєводство в Коронному трибуналі⁵⁰.

Відтак більш вірогідно, що під “справою”, яку “не треба тут пригадувати”, Я. Скашевський мав на увазі якийсь судовий процес, що точився між Я. Бондзинським та З. Сененським і Угровецьким. Останні могли діяти спільно, оскільки люблінський каштелян був одружений з Кристиною Угровецькою⁵¹, тож ймовірно йшлося про якийсь сімейно-майновий конфлікт⁵², для полагодження якого в Коронному трибуналі волинський мечник конче потребував присутності на люблінській трибунальській сесії А. Рудницького, небезпідставно розраховуючи на сприяння красноставського підстарости в якості судді-депутата (обрання когось іншого, у тому числі й Я. Скашевського, для Я. Бондзинського було не вигідним). Ця згадка є доволі промовистою, бо холмський підкоморій не став акцентувати на приватному інтересі мечника в справі обрання трибунальського депутата.

⁴⁴ *Deputaci Trybunału Koronnego 1578–1794. Spis, cz. II: 1621–1660*, opracował Dariusz Kupisz. (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2017), 55. Вперше Я. Бондзинський був обраний трибунальським депутатом у 1616 р. від Волинського воєводства (Тесленко, “Двір князя Януша-Павла Острозького”, 435).

⁴⁵ *Volumina legum*, t. III, 22.

⁴⁶ Дещо пізніше на холмських з’їздах діяв Якуб Угровецький (згодом холмський підстолий і земський суддя), якого обрали послом на передсеймових сеймиках 9 липня 1641 р. і 2 січня 1645 р. та маршалком на елекційному сеймику 24 квітня, згодом також його сини Збігнев і Францішек (*ASZCh*, 221, 250, 261, 262, 276).

⁴⁷ З. Сененський був номінований люблінським каштеляном 1 травня 1630 р. і залишався ним до своєї смерті в 1633 р. (*Urzednicy województwa lubelskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, opracowali Witold Kłaczewski i Waclaw Urban. (Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1991), 24, 125).

⁴⁸ На думку Генрика Гмітерка, Збігнев був сином галицького каштеляна Яна Сененського, а в своїй політичній діяльності виступав як клієнт Томаша Замойського (Henryk Gmiterek, “Sienieński Zbigniew h. Dębno (zm. 1633)”, *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXVII, zes. 2/153. (Warszawa–Kraków, 1996–1997), 193–195).

⁴⁹ Був маршалком люблінських сеймиків: обрання поборці 16 квітня 1624 р., передсеймового 26 листопада 1624 р., передсеймового 31 серпня 1627 р., елекційного 9 травня 1628 р., обрання поборці 10 січня 1630 р. (*Akta sejmikowe województwa lubelskiego 1572–1632*, opracował Henryk Gmiterek [*Fontes Lublinenses*, VII]. (Lublin, 2016), 298, 299, 306, 324, 332, 336, 356).

⁵⁰ Був обраний на депутатських сеймиках у Любліні в 1617, 1625 і 1632 рр. (*Deputaci Trybunału Koronnego*, cz. I, 268; cz. II, 61, 108).

⁵¹ Gmiterek, “Sienieński Zbigniew”, 194.

⁵² Принаймні з паном Угровецьким цей конфлікт міг мати межовий характер і тягнутися віддавна: ще 27 травня 1619 р. між Я. Бондзинським та холмським старостичем Марціном Угровецьким за участі приятелів було проведено розмежування сіл Дздзана і Сельце (APL, CChelm., Inscr., ks. 18, s. 1188–1191).

Натомість Я. Скашевський потрактував “справу” Я. Бондзинського у дусі полагодження тогочасних шляхетських конфліктів: якщо серед присутніх немає противної сторони, то на сеймику немає сенсу навіть починати розмову про вирішення цієї “справи”. Зрештою, причина маломовності підкоморія могла бути цілком прагматичною: Я. Скашевський мав якесь відношення до цієї справи чи то власні інтереси, пов’язані з З. Сененським і Угровецьким⁵³.

“Лютер”: відносини між претендентами на депутатський уряд. Під час холмського депутатського сеймика 1631 р. дійшло й до особистого спілкування між головними конкурентами за депутатський уряд, хоч у протестації Я. Скашевський не акцентував увагу на їхній суперечці. Підкоморій лише переказав (не зовсім зрозуміло з якою метою) відповідь свого опонента: “у своїй промові часто мені нагадував, що Лютер був німець, а я є Рудницький, польський шляхтич, не зовуть мене Лютером, але Рудницьким”⁵⁴. Вочевидь ця репліка підстарости були його реакцією на поведінку Я. Скашевського, який, не добираючи слів, у сеймиковому колі обзивав опонента “Лютером”, натякаючи на його протестантське віросповідання.

А. Рудницький справді належав до числа кальвіністів, підпорядковувався їх Малопольській провінції, перед синодом якої в Белжицах роком раніше зобов’язувався забрати сина з навчання у католицькій Краківській Академії⁵⁵. Про міцні протестантські позиції родини красноставського підстарости свідчить і наступний факт: його син (також Адам) був призначений як євангелік до складу мішаної (католицько-протестантської) королівської комісії, яка мала розглядати справу про сутички між кальвіністами й єзуїтськими студентами в Люблін в лютому 1633 р.⁵⁶ Таке призначення, якщо тільки не йшлося про самого підстаросту, навряд чи могло відбутися, якби батько не належав до числа авторитетних протестантів, а родина здавна не сповідувала протестантизм. З іншого боку, віровизнання А. Рудницького не шкодило ані його службі католицьким родам Даниловичів і Собеських, ані його позиціям і зв’язкам в середовищі місцевої шляхти. Останнє проявилось не лише у виконанні ним різноманітних публічних функцій, які йому доручали учасники холмського сеймика, але й на рівні особистих контактів. Приміром, А. Рудницький названий першим серед присутніх на початку вересня 1617 р. в селі Ольховець на похороні католика Яна Сметанки (тоді покійника через відсутність плебана та замкненість місцевого римо-католицького костелу, всупереч “його релігії”, довелось ховати “в руській церкві”)⁵⁷.

Натомість Я. Скашевський займав тверду прокатолицьку позицію. Свідченням цього є лист, писаний ним 12 травня 1632 р. у Пньовні до свого патрона коронного підканцлера Томаша Замойського: радячись з останнім стосовно обрання на майбутньому холмському сеймику послів на конвокаційний сейм та пропонуючи кількох кандидатів, підкоморій висловив особисте небажання, щоб “особа іншої релігії мала від нас бути послом”⁵⁸. Однак навряд чи сварку між Я. Скашевським і А. Рудницьким варто розглядати як елемент антагонізму між місцевою католицькою і протестантською шляхтою, холмський сеймик загалом прихильно ставився до євангеліків, зокрема в 1631 р. підтримував скарги іновірців щодо релігійних замішань під час люблінських засідань Коронного трибуналу⁵⁹. Радше це був прояв індивідуальної релігійної нетерпимості з боку підкоморія, вербалізованої ним під час депутатської елекції з метою персонально дошкулити суперників.

Такий перехід на особистості у спілкуванні між Я. Скашевським і А. Рудницьким на холмському депутатському сеймику 1631 р. може бути не лише елементом ситуативної суперечки через тогорічну

⁵³ 5 січня 1632 р. перед Люблінським земським судом уроджений Якуб Угровецький (син покійного Яна Угровецького), звільнивши люблінського каштеляна З. Сененського від записів, здійснених перед актами Коронного трибуналу, визнав надання своїх (отриманих від батька) маєтків сіл Лукова, Велика Букова, Мала (Стара) Букова, Ловча, Мшанка і Рудка, розміщених у Холмському повіті холмському підкоморію Я. Скашевському (APL, zesp. Księgi ziemskie lubelskie, ks. 111 (Zapisy 66), k. 529 v.–531 v.). Витяг з люблінських земських актів був облятований у холмську гродську книгу 24 січня 1632 р., тоді ж возний склав зізнання, що двома днями раніше офіційно увів Я. Скашевського у володіння названими маєтками (APL, CChelm., Inscr., ks. 22, s. 1321–1324). Очевидно згадані донатія й інтронісія формально зафіксували стан речей, які *de facto* існував раніше, бо в поборовому реєстрі Холмської землі 1630 р. володільцем цих сіл записаний холмський підкоморій (Ibid., s. 159).

⁵⁴ APL, CChelm., Inscr., ks. 22, s. 1105.

⁵⁵ Stanisław Tworek, “Gimnazjum kalwinów małopolskich w Bełżycach w pierwszej połowie XVII wieku”, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio F, Nauki Filozoficzne i Humanistyczne*, vol. XVIII (3). (Lublin, 1963), 82.

⁵⁶ Stanisław Tworek, “Walka z braćmi polskimi w Lublinie w XVII wieku”, *Rocznik Lubelski*, t. IV. (Lublin, 1962), 34–35.

⁵⁷ APL, CChelm., Inscr., ks. 18, s. 496–497; *Акты издаваемые Виленскою комиссією для разбора древних актов*, т. XXIII: *Акты Холмского гродского суда*. (Вильна, 1896), 26–27 [№ 32].

⁵⁸ AGAD, zesp. Archiwum Zamoyskich, sygn. 743, nr 103.

⁵⁹ *ASZCh*, 165; Ternes, *Sejmik chełmski*, 127.

конкуренцію за жадану посаду, але й частиною тривалішого конфлікту між ними. Його причин можна дошукуватися в активній публічній діяльності обох шляхтичів на місцевому форумі, однак ознаки системного протистояння між ними у збережених холмських сеймикових актах не проглядаються. Зокрема під час з'їзду в Холмі 21–23 жовтня 1620 р., коли А. Рудницький був обраний збирачем побору, призначеного на вербунок і утримання повітового жовніра, частина шляхти на чолі з маршалком зібрання, холмським підкоморієм Я. Скашевським, не дала дозволу на підвищення платні жовнірам, фактично спричинившись до того, що цей з'їзд розійшовся без ухвал. Тоді А. Рудницький опинився в числі тих шляхтичів, котрі маніфестували проти дій сеймикового маршалка та його прихильників та поміж інших підписав декларацію в цій справі, “бажаючи швидкого порятунку Вітчизні”. Натомість під час депутатського сеймика 11 вересня 1623 р. А. Рудницький голосував за підкоморія Я. Скашевського і разом з іншими учасниками зібрання відстоював його кандидатуру як трибунальського депутата Холмської землі⁶⁰.

Подєкуди суперечки між учасниками сеймикових зібрань були віддзеркаленням конфлікту між надрегіональними політичними діячами, який позначався на стосунках між їхніми клієнтами на місцевому рівні. Протектором А. Рудницького був Якуб Собеський, за сприяння якого він згодом отримав уряд холмського земського підсудка⁶¹. А Я. Скашевський належав до прибічників Томаша Замойського, якому регулярно звітував про роботу холмських сеймиків, лобіюючи його інтереси⁶². Однак ворожнечі між ними не існувало: батько Я. Собеського колись був підлеглим і прибічником канцлера Яна Замойського, а сам Якуб вчився разом з Томашем, згодом листувався з ним та користувався його протекцією⁶³, тож їхні клієнти не мали б конфліктувати.

Так само не варто вбачати у сварці між Я. Скашевським і А. Рудницьким прояв суперництва на сеймику Холмської землі між шляхтою Холмського і Красноставського повітів. На відміну від генерального сеймика Руського воєводства у Вишні⁶⁴, красноставська шляхта не намагалась проводити окремі зібрання чи приймати сепаратні рішення. Ті з'їзди, які відбувались у Красноставі в XVI – на початку XVII ст., були зумовлені ситуацією або даниною традиції⁶⁵, а їхні документи виставляли від імені рицарства усієї Холмської землі⁶⁶.

Ймовірнішим видається, що емоційність Я. Скашевського не була пов'язана суто з персоною А. Рудницького. Прикметно, що підкоморій у своїй протестації навіть не спробував піддати сумніву особисті якості опонента як кандидата на депутатський уряд. Сеймова конституція 1578 р. вимагала обирати особу “гідну, богобоязнену, цнотливу, досвідчену в судових правах і звичаях краю, осілу”⁶⁷, однак досвід і осілість А. Рудницького було складно заперечити. Зрештою не менш суттєвою рисою, що характеризувала шляхтича в очах тодішнього соціуму (особливо коли йшлося про зайняття якихось посад / урядів чи виконання публічних функцій, зокрема виборних), рахувались військові заслуги, адже заангажованість у рицарські справи були ознакою самої шляхетності. У королівському привілеї (від 12 лютого 1635 р.) про надання уряду холмського мечника красноставському підстарості А. Рудницькому справді згадана його участь у численних військових експедиціях, щоправда без уточнення в яких саме кампаніях⁶⁸.

Гостре невдоволення в підкоморія мусив викликати той факт, що його не вибрали депутатом. Відтоді, як сейм 1616 р. прийняв рішення, що повторно шляхтич може бути трибунальським депутатом не раніше, аніж за чотири роки⁶⁹, Я. Скашевський не пропускав нагоди регулярно представляти Холмську землю в Коронному трибуналі. Вперше його обрали депутатом в 1613 р., вдруге – в 1619 р., а потім кожні чотири роки (в 1623 і 1627 рр.)⁷⁰. І вочевидь він розраховував знову стати депутатом у 1631 р., коли минув черговий, законодавчо закріплений чотирьохрічний термін. Недаремно після

⁶⁰ ASZCh, 125, 132, 133, 135, 136, 140, 142.

⁶¹ Zofia Trawicka, *Jakub Sobieski 1591–1646. Studium z dziejów warstwy magnackiej w Polsce doby Wazów*. (Kraków: Societas Vistulana, 2007), 60, 75.

⁶² Ternes, *Sejmik chełmski*, 33, 43–44, 109.

⁶³ Trawicka, *Jakub Sobieski*, 26, 29, 31, 50, 70, 93, 134 etc.

⁶⁴ Олексій Вінниченко, “Сеймики та з'їзди шляхти Львівської, Перемишльської і Сяноцької земель Руського воєводства в останній чверті XVI – першій половині XVII ст.”, *Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка* 3. (Львів, 2000), 41–47.

⁶⁵ Ternes, *Sejmik chełmski*, 29.

⁶⁶ ASZCh, 25–28, 93–94, 96–98.

⁶⁷ *Volumina legum*, t. II, 182–183 [конституція “Obieranie Sędziów”].

⁶⁸ AGAD, zesp. Metryka Koronna, sygn. 180, k. 386–386 v.

⁶⁹ *Volumina legum*, t. III, 133 [конституція “O deputatach trybunalskich koronnych”].

⁷⁰ *Deputaci Trybunału Koronnego*, cz. I, 243, 280; cz. II, 49, 74.

тодішньої невдачі підкоморій добився, щоб його таки обрали на холмському сеймику до складу Коронного трибуналу вже наступного, 1632 року⁷¹. Депутатство, яке для інших публічних активістів було лише одним з епізодів публічної кар'єри, для Я. Скашевського перетворилось на усталену звичку і спосіб життя.

Підкоморій навіть володів кам'яницею на Олійній вулиці у середмісті Любліна, де відбувалась малопольська сесія Коронного трибуналу. Це спрощувало й здешевлювало для Я. Скашевського піврічне перебування на трибунальських засіданнях в якості судді-депутата, звільняючи від потреби шукати і винаймати помешкання для себе на той час, коли до Любліна на з'їжджалися кількадесят депутатів⁷² та численні учасники судових процесів. Очевидно гостювання у місті трибуналістів створювала клопоти для люблінських домовласників, бо холмські передсеймові сеймики періодично (інструкції 16 грудня 1625 р., 5 червня 1628 р. і 16 грудня 1632 р.) доручали своїм послам підтримати прохання Я. Скашевського про лібертацію (звільнення) згаданої кам'яниці від постойв депутатів та інших “гостей”, господи яким призначав замковий уряд⁷³.

* * *

Попри очевидну суб'єктивність і деяку обмеженість відомостей про незгоди, суперечки й сварки, що мали місце під час елекції на депутатському сеймику Холмської землі 15 вересня 1631 р., їх детальний розгляд дозволяє унаочнити певну модель того, як міг початися й розвиватися конфлікт у контексті тогочасних сеймових виборів. Того дня більшість учасників зібрання віддали своїх голоси за двох кандидатів, однак конфлікт не став наслідком протистояння шляхетських угруповань чи розколу сеймика. Понад половина присутніх проголосувала за красноставського підстаросту А. Рудницького, проте його конкурент холмський підкоморій Я. Скашевський, хоча і набрав удвічі менше голосів, не визнав свою поразку. Користуючись своїм значним публічним досвідом, високим становищем у земській урядницькій ієрархії (був другим за рангом серед присутніх) та авторитетом серед учасників сеймика, він став сперечатися як зі своїм конкурентом, так і з деякими його прибічниками, навіть з маршалком як головою зібрання. У суперечках з ними підкоморій апелював до свободи виборів, результат яких не міг бути визначений наперед, закидав приватні інтереси декому з учасників, піддавав сумніву правомірність голосів деяких виборців, вимагав документальної фіксації “порушень” та вдавався до особистих образ. У такий спосіб завдяки своїй напористості Я. Скашевський штучно створив на сеймику атмосферу незгоди, що в уявленнях тогочасної шляхти могло підважувати легітимність як виборів, так і будь-якої ухвали. Підкоморій діяв правильно (завдяки своїй багатій сеймовій практиці) і, водночас, непослідовно та переважно під впливом емоцій, вочевидь не маючи конкретного плану, заздалегідь обміркованого на випадок своєї елекційної невдачі. Спроба офіційно дискредитувати результати депутатських виборів вже після завершення сеймику також виявилась невдалою: свою сумбурну (і так само емоційну) протестацію Я. Скашевський подав надто пізно, і вона ніяк не зашкодила участі А. Рудницького у роботі Трибуналу. Таке трактування подій під час елекції трибунальського депутата в Холмі дозволяє твердити, що ранньомодерні навколовиборчі конфлікти не завжди були результатом чиїхось цілеспрямованих і спланованих дій. Натомість вони могли виникати внаслідок нераціональних, спонтанних і нерозважних вчинків окремих осіб, які емоційно керувались власними амбіціями, особистими образами та завищеними очікуваннями.

REFERENCES

- Akta sejmikowe województwa lubelskiego 1572–1632*, opracował Henryk Gmiterek [*Fontes Lublinenses*, VII]. Lublin, 2016. (in Polish)
- Akta sejmikowe ziemi chełmskiej 1572–1668*, opracowanie Wiesław Bondyra, Henryk Gmiterek, Jerzy Ternes. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2013. (in Polish)
- Baranowski, Ignacy. *Nadanie Jure feudi w nowożytnej Polsce* [*Themis Polska. Pismo nauce prawa poświęcone*. Serya 2, t. 2, poszyt 2]. Warszawa, 1913. (in Polish)

⁷¹ Ibid, cz. II, 107.

⁷² У першій третині XVII ст. представництво від усіх коронних воєводств до Коронного трибуналу налічувало 45 або 46 суддів (Олексій Вінниченко, “Депутати Коронного трибуналу 1632–1647 рр.”, *Вісник Львівського університету. Серія історична* 44. (Львів, 2009), 283), але фактично на сесії прибувало менше число депутатів.

⁷³ *ASZCh*, 151, 155, 171.

- Demchenko, Liudmyla, Teslenko, Ihor. "Testamenty kniaziv Ostrozkykh pershoi chverti XVII stolittia". *Ostrozka davnyina* 4. Ostrih, 2015. 149–176. (in Ukrainian)
- Deputaci Trybunału Koronnego 1578–1794. Spis*, cz. I: 1578–1620, opracował Henryk Gmiterek. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2017. (in Polish)
- Deputaci Trybunału Koronnego 1578–1794. Spis*, cz. II: 1621–1660, opracował Dariusz Kupisz. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2017. (in Polish)
- Elektorowie królów Władysława IV, Michała Korybuta, Stanisława Leszczyńskiego i spis stronników Augusta III*, zestawili w porządek abecedowy Jerzy hr. Dunin-Borkowski i dr. Mieczysław Dunin-Wąsowicz [*Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie*, t. I, rok 1908/9]. Lwów, 1910. (in Polish)
- Gmiterek, Henryk. "Sienieński Zbigniew h. Dębno (zm. 1633)". *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXVII, zes. 2/153. Warszawa – Kraków, 1996–1997. 193–195. (in Polish)
- Gołębiowski, Seweryn. "Ślady prawa feudalnego w Polsce", *Biblioteka Warszawska. Pismo poświęcone naukom, sztukom i przemysłowi*, t. IV (XLVIII). Warszawa, 1852. (in Polish)
- Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza*, t. VIII. Lipsk, 1841. (in Polish)
- Krzyżanowski, Adryan. *Dawna Polska ze stanowiska jej udziału w dziejach postępującej ludzkości skreślona w jubileuszowym Mikołaja Kopernika roku 1843, dopełnienia*. Warszawa, 1843. (in Polish)
- Noga, Zdzisław. "Szlachta siewierska w XVI wieku". *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie*, zes. 203: *Prace Historyczne XX*. Kraków, 1999. 45–65. (in Polish)
- Polackówna, Helena. *Szlachta na Siewierzu Biskupim w latach 1442–1790*. Lwów, 1913. (in Polish)
- Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. VII, cz. I: *Ziemie ruskie. Ruś Czerwona*, opisana przez Aleksandra Jabłonowskiego [*Źródła dziejowe*, t. XVIII, cz. I]. Warszawa, 1902. (in Polish)
- Prochaska, Antoni. *Lenna i maństwa na Rusi i na Podolu*. Kraków, 1901. (in Polish)
- "*Prykladom svoikh predkiv...*". *Istoriia parlamentaryzmu na ukraïnskykh zemliakh v 1386–1648 rr.: Polske korolivstvo ta Rich Pospolyta*, za redaktsiieiu Vitaliia Mykhailovskoho. Kyiv: Tempora, 2018. (in Ukrainian)
- Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. VI, wydany przez Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego. Warszawa, 1885. (in Polish)
- Stankowa, Maria. *Dawny powiat szczeczerski XIV–XVIII w.* Warszawa, 1975. (in Polish)
- Ternes, Jerzy. *Sejmik chełmski za Wazów (1587–1668)*. Lublin: Lubelskie Towarzystwo Naukowe, 2004. (in Polish)
- Teslenko, Ihor. "Dvir kniazia Yanusha-Pavla Ostrozko". *Kriz stolittia. Studii na poshanu Mykoly Krykuna z nahody yoho 80-richchia*. Lviv, 2012. 417–448. (in Ukrainian)
- Trawicka, Zofia *Jakub Sobieski 1591–1646. Studium z dziejów warstwy magnackiej w Polsce doby Wazów*. Kraków: Societas Vistulana, 2007. (in Polish)
- Trepka, Walerian Nekanda. *Liber generationis plebeanorum ("Liber chamorum")*, wydali Włodzimierz Dworzaczek, Julian Bartyś, Zbigniew Kuchowicz; pod redakcją Włodzimierza Dworzaczka, cz. I: *Wstępy wydawców i tekst*. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1963. (in Polish)
- Tworek, Stanisław. "Gimnazjum kalwinów małopolskich w Bełżycach w pierwszej połowie XVII wieku". *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio F, Nauki Filozoficzne i Humanistyczne*, vol. XVIII (3). Lublin, 1963. 53–93. (in Polish)
- Tworek, Stanisław. "Walka z braćmi polskimi w Lublinie w XVII wieku". *Rocznik Lubelski*, t. IV. Lublin, 1962. 21–44. (in Polish)
- Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy*, opracowali Henryk Gmiterek i Ryszard Szczygieł. Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1992. (in Polish)
- Urzędnicy województwa lubelskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, opracowali Witold Kłaczewski i Wacław Urban. Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1991. (in Polish)
- Urzędnicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. Spisy*, opracował Marian Wolski. Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 2007. (in Polish)
- Vinnychenko, Oleksii. "Deputatskyi seymyk Kholmokoi zemli 1631 roku: z istorii vyborchkykh praktyk v ukraïnskykh voievodstvakh rannomodernoi Rechi Pospolytoi". *Ukraiïnskyi istorychnyi ohliad* 4. Lviv, 2025. (in Ukrainian)
- Vinnychenko, Oleksii. "Deputaty Koronnogo trybunału 1632–1647 rr.". *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia istorychna* 44. Lviv, 2009. 279–329. (in Ukrainian)
- Vinnychenko, Oleksii. "Instytut seymykovoho marshalka v Ruskomu i Belzkomu voievodstvakh ostannoi chverti XVI – pershoi polovyny XVII st.". *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia istorychna* 34. Lviv, 1999. 109–121. (in Ukrainian)
- Vinnychenko, Oleksii. "Seimyky ta zizdy shliakhty Lvivskoi, Peremyshliskoi i Sianotskoi zemel Ruskoho voievodstva v ostannii chverti XVI – pershii polovyny XVII st.". *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Franka* 3. Lviv, 2000. 41–47. (in Ukrainian)
- Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem xx. pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydanego*, t. III. Petersburg, 1859. (in Polish)

CONFLICT DURING THE ELECTION OF THE TRIBUNAL DEPUTY IN THE CHEŁM LAND IN 1631: FORMAL, SOCIAL AND PERSONAL FACTORS

Oleksiy VINNYCHENKO

Ivan Franko National University of Lviv,

Department of Ancient History of Ukraine and Special Branches of Historical Science

1 Universytetska str., Lviv, 79000, Ukraine

e-mail: o.vinnychenko@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6330-6918>

The disputes during the election of the deputy of the Chełm Land on 15 September 1631 demonstrate a certain model of how a conflict could start and develop in the context of early modern dietines elections. The majority of participants in the meeting cast their votes for two candidates – Adam Rudnicki, the Krasnostaw subelder (60 votes), and Jan Skaszewski, the Chełm district judge (podkomorzy) (30 votes). There was no sharp confrontation between their voters, which could have caused a division / split among the participants of the meeting and confrontation between the two noble groups. Instead, it was J. Skaszewski who did not accept his defeat, which was obvious to everyone, and used his many years of public experience, his high position in the local government hierarchy, and his authority among the nobility present to cause tension among the participants of the dietine. He argued with his rival A. Rudnicki, with some of his supporters, and with the marshal who was in charge of the work of the dietine. In his discussions with them, J. Skaszewski appealed to the freedom of elections, the outcome of which could not be determined in advance, accused some of the participants of having private interests, questioned the legitimacy of the votes of some voters, demanded documentation of “violations”, and resorted to personal insults. In this way, thanks to his assertiveness, J. Skaszewski managed to artificially create an atmosphere of disagreement at the dietine, which, in the minds of the nobility of the time, could undermine the legitimacy of the elections. Due to his extensive dietines practice, J. Skaszewski acted correctly, but at the same time inconsistently and mainly under the influence of emotions, apparently without a specific plan, thought out in advance in case of his defeat in the elections. His attempt to officially discredit the results of the deputy elections after the end of the dietine was equally unsuccessful: J. Skaszewski submitted his confused and emotionally written protest to the Chełm Castel Office too late, thus failing to prevent A. Rudnicki from being appointed to the Crown Tribunal. This course of events during the election of the tribunal deputy in Chełm suggests that early modern election conflicts were not always the result of someone’s deliberate and planned actions. They could be caused by irrational, spontaneous, and reckless actions of individuals who were emotionally driven by their own ambitions, personal grievances, and inflated expectations.

Keywords: dietine, nobility, elections, conflict, Chełm Land, ukrainian voivodeships, Polish-Lithuanian Commonwealth, Early Modern History.